

'Oku 'i ai 'a e tokoni 'oku 'atā atu ma'á e kakai kuo uesia kinautolu 'e ha maumaulao, pea mo e ngaahi tu'utu'uni ki he founga faifatongia ke ke 'amanaki 'e fakahoko atu ma'á ú. 'Oku hā atu 'eni 'i he Tu'utu'uni ma'a Kinautolu kuo Uesia 'e ha Maumaulao (Victims Code).

'E lava ke ke lau kakato 'a e Tu'utu'uni ma'a Kinautolu kuo Uesia 'e ha Maumaulao 'i he victimsinfo.govt.nz, kole hano tatau 'i he 0800 650 654 pē ko ha'o 'imeili ki he victimscentre@justice.govt.nz

Ma'u atu 'o ha tokoni

'Oku ma'u atu me'i he victimsinfo.govt.nz ha fakamatala ke tokoni atu ke mahino kiate koe 'a e ngaahi va'a ngāue kehekehe 'o e fakamaau'angá, pehē ki he lisi 'o e ngaahi va'a ngāue 'a e pule'angá mo e ngaahi kautaha kehe 'oku nau tokonia kinautolu kuo uesia 'e ha maumaulao.

0800 650 654 – telefoni ta'etotongi ki heni ki ha tokoni mo e fakahinohino 'o e ngaahi ma'u'anga tokoni 'oku tuha mo taau mo ho'o fiema'u. 'E lava ke mau ma'u ha tokotaha fakatonulea ma'á u kapau 'e fiema'u 'eni.

Tokotaha fale'i 'a e fakamaau'angá – Kapau 'e 'ave 'a e hopó ki he fakamaau'angá, 'e 'i ai 'a e tokotaha fale'i 'a e fakamaau'angá ke tokoni'i koe. 'E lava 'e ha taha kuo uesia ia 'e ha maumaulao peá ne fiema'u ke mahino kiate ia 'a e founga ngāue 'a e fakamaau'anga ke telefoni ki he 0800 650 654 ke fakahoko atu ia ki ha tokotaha fale'i 'a e fakamaau'angá.

Ngaahi Tefito'i Fakakaukau

Ko e kakai, ngaahi kautaha pea mo e ngaahi va'a ngāue kotoa pē 'a e pule'angá 'oku nau 'oatu ha tokoni ma'á u, ho fāmilí pe kāingá, 'oku fiema'u kinautolu ke nau muimui ki he ngaahi tefito'i fakakaukau ko 'eni:

- Fakamu'omu'a 'a ho'o malu mo haó pea fakasi'isi'i ha hoko 'a ha fakatamaki kiate koe.
- Fakahā atu 'a e anga fakamatāpule mo e anga'ofa, pea faka'apa'apa'ia 'a ho 'ulungāanga fakafonua, tui fakalotú, ngaahi fiema'u fakamatalá mo fakasōsialé, ngaahi me'a 'okú ke mahu'inga'ia aí pea mo ho'o ngaahi tuí.
- Tauhi ho ngeiá pea mo faka'apa'apa'ia 'a e tauhi ke malu 'a ho'o ngaahi me'a fakafō'ituituí.

- Feau ho'o ngaahi fiema'u 'i he founga taau, pea 'i hono taimi totonu, 'i ha founga totonu, 'o hā me'i ai 'oku fakafiemālie 'a e faifatongia 'oku fakahoko ma'á ú. Fakama'ala'ala atu 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni kehekehe 'e ala ma'u atu ma'a ú pea mo tali mo'oni mo totonu atu ha'o ngaahi fehu'i koe'uhí ke fai ho'o filí 'i he funga 'o ho'o 'ilo'ilopau.
- 'Oatu ha fakahoko fatongia 'oku taau mo ho 'ulungāanga fakafonua. 'Oku totonu ke ngāue fakataha 'a e kakai mo e ngaahi va'a ngāue kotoa pē 'oku nau faitokonia koé.
- 'Oatu kiate koe 'a e ngaahi fakamatalá 'i ha founga faingofua mo mahino lelei pea fakahoko fakahangatonu, talaatu totonu, pea mo fakamahino atu 'eni kiate koe.
- Fakafaingofua'i ha'o 'oatu ha'o lau pea mo ha'o lāunga.

Ngaahi totonu 'a e kakai kuo uesia 'e ha maumaulao

Kapau kuó ke lipooti atu ha maumaulao ki he kau Polisí pe 'oku tali hopo 'eni 'i he fakamaau'angá, 'oku 'i ai foki 'a ho'o ngaahi totonu 'i he malumalu 'o e Victims' Rights Act 2002 (Lao ki he Ngaahi Totonu 'a Kinautolu kuo Uesia 'e ha Maumaulao 2002), pea 'i he malumalu 'o e ngaahi lao kehe foki. Kuo pau ke tokangaekina koe mo ho'o ngaahi totonu 'e he kau ngāue mo e ngaahi va'a ngāue kotoa pē 'o e fakamaau'angá, 'o hangē ko e kau Polisí, ngaahi fakamaau'angá pea mo e kau ngāue ki he Pilísoné.

.....

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke fakahā atu ‘a e ngaahi polokalama, ngaahi fakatonutonu fakalao pē ko ha ngāue ke tokoni‘i koe ‘i he tu‘unga ‘okú ke ‘i aí.

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke fakahā atu ke ke ‘ilo kei taimi ‘a e me‘a ‘oku hoko ki ho’o hopó, tukukehe ange kapau ‘e hoko ‘eni ke ne uesia kovi ‘a e fakatotolo ‘oku fakahokó, ‘o kau ki ai ‘eni:

- ngaahi faka‘ilo kuo fakahoko ki ha faka‘iloa pe tokotaha kei ta‘u si‘i
- ngaahi ‘uhinga kuo ‘ikai fai ai ha faka‘ilo
- ho lakanga ko ha tokotaha fakamo‘oni
- taimi mo e feitu‘u ‘e fakahoko ai ‘a e hopó
- ngaahi me‘a na‘e hoko ‘i ha hopo hia
- tu‘unga ‘oku ‘i ai ha tokotaha kei ta‘u si‘i ‘i ha tu‘utu‘uni na‘e ‘osi fai ha felotoi ki ai ‘i ha fakataha mo e fāmilí.

‘E lava foki ke ke kole ke tuku atu ‘a e fakamatala ko ‘ení ki ha tokotaha kehe te ne lava ‘o fakama‘ala‘ala atu eni kiate koe.

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke fakahoko ha’o fakamatala ki he anga hono uesia koe ‘e he maumaulao na‘e hokó ‘o fakahā atu ai ki he fakamaau‘angá ‘i he taimi ke fai ai ‘a e hilifaki tauteá. ‘E lava ke ke ma‘u atu ha tokoni ki hono fakahoko ‘o ‘ení, pea ‘e ala fakangofua atu ‘e he fakamaau‘u ke lau ‘eni ‘i he fakamaau‘angá ‘e koe pe ko ha taha te ke fili.

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke ke fakahā atu ki he fakamaau‘u ‘a ho’o fakakaukau felāve‘i mo hano fakakaukau‘i ke ‘oua na‘a fakamafola atu ke ‘ilo ‘a e hinga ‘o e tokotaha maumaulao. Ka maumaulao ha fānau mo ha to‘utupu kei ta‘u si‘i, ko e tu‘utu‘uni pau mo angamaheni ia ke ‘oua na‘a fakahā atu ke ‘iloa ‘a honau hingoá pea mo ha ngaahi fakaikiiki kehe foki.

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke ke lea ‘i he lea ‘a e kakai Maulí pe ngāue‘aki ‘a e founa lea tuhutuhu ‘a Nu‘usilá (New Zealand sign language) ‘i he fakamaau‘angá ‘i ha’o fakamatala fakamo‘oni. Kapau ‘oku ‘ikai ko ha fakamo‘oni koe, ‘e kei ala lava pē ke ke ngāue‘aki ‘a e ongo founa leá ni kapau ‘e loto ki ai ‘a e fakamaau‘u. ‘E lava ke ‘omai ha tokotaha ke fakatonulea.

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke fakafoki atu ‘i he vave taha ‘e ala lavá ha’o koloa na‘e ‘ave ko ha fakamo‘oni (evidence).

HIA MĀTU‘AKI MAMAFÁ

Kapau ko ha taha koe na‘e fakahoko ki ai ha hia mātu‘aki mamafa, ‘o hangē ko ha hia fakalielia pe tā fakalavea, ‘oku ‘i ai mo ho’o ngaahi totonu makehe ange.

‘E fakahā atu ‘e he kau Polisi kapau ‘oku ‘i ai ha’o totonu ke fai ha’o lau felāve‘i mo hano tukuange malu‘i atu ki tu‘a ‘o ha tokotaha maumaulao ‘o tali hopo (bail). ‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke fakahā atu kapau kuo tukuange malu‘i ki tu‘a ha tokotaha maumaulao ‘o tali hopo mei ai, pea mo ha ngaahi tu‘utu‘uni ki he tukuange ko iá, ‘e uesia ai koe pe ko ho fāmilí.

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke lēsisita ho hinga ‘e he potungāue Polisi koe‘uhí ke nau fakahoko atu ‘a e taimi ‘oku hoko ai ha ngaahi me‘a mahu‘inga ‘o felāve‘i mo e tokotaha maumaulao, ‘o hangē ko hono fakahoko ha fakataha ke vakai‘i hano tukuange fakaangaanga ia ki tua‘ā (parole), pe kuó ne toe fakahoko ha hia lolotonga ‘ene kei ngāue‘i hono tauteá, pe kuo ‘atā atu mei pilisone, pe hola mei pilisone, pe kuó ne pekia.

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke ngāue‘aki ha tokotaha kehe ke ne fakahoko atu eni ke mahino kiate koe.

‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke fai ha’o lau ki hano vakai‘i pe ‘e tukuange fakaangaanga atu ha tokotaha maumaulao ki tua‘ā pe ko ha toe liliu ‘a hono le‘ohi ia ‘i ha‘á ne ‘atā ki tu‘a (extended supervision order). ‘Oku ‘uhinga atu ‘eni ki he kau maumaulao ‘oku nau ngāue pōpula ‘i ha ta‘u ‘e 2 pe lahi hake.

FĀNAU PE TO‘UTUPU KEI TA‘U SI‘I

Kapau ko e tokotaha maumaulao ko ha kí‘i leka (ta‘u 10 ki he 13) pe to‘utupu kei ta‘u si‘i (ta‘u 14 ki he 16):

- ‘Oku ‘i ai ‘a ho’o totonu ke ke kau atu ki ha fakataha fakafāmilí (family group conference) ‘o fakahā atu ai ‘a e uesia kuo hoko kiate koé pea mo e me‘a ‘okú ke loto ke fakahokó.
- ‘E lava ke ke ‘alu atu ki heni mo hao kau pou pou. ‘E lava foki ke ke kau atu ‘aki ha’o telefoni atu, pe ko e ‘oatu ‘a ho’o lau ‘i ha tohi pe ko ha’o kole ha taha kehe ke ne fakahoko ‘eni ma‘á u.

Ngaahi lāungá

FELĀVE'I MO E NGAahi VA'A NGĀUÉ

'E lava ke fakahoko ha'o lāunga kapau 'okú ke ta'efiemalie 'i he 'ikai a'usia ho'o ngaahi fiema'ú:

- talanoa mo e va'a ngāue ko iá pea ngāue'aki 'enau founa lāungá
- telefoni ki he Victims Information Line 'i he 0800 650 654 pe vakai ki he victimsinfo.govt.nz

Kuo pau ke fakahoko atu 'e he ngaahi va'a ngāu'é ha tali vave mo fakafiemālie. 'E lava foki ke ke lāunga ki he:

- Office of the Ombudsman (Pule Fakatotolo ki he Ngaahi Ngāue Fakapule'angá)
0800 802 602
ombudsman.parliament.nz
- Independent Police Conduct Authority (Fakatonutonu'anga Tau'atāina 'o e Faifatongia 'a e Kau Polis)
0800 503 728
ipca.govt.nz
- Privacy Commissioner (Komisiona ki hono Tauhi Malu 'o e Fakamatalá)
0800 803 909
privacy.org.nz

FELĀVE'I MO E KAU FAKAMAAÚ

'Oku faka'apa'apa'ia 'e he ngaahi fakamaau'angá, kau fakamaau pea mo e New Zealand Parole Board (Poate 'a Nu'usila ki he Tukuange Fakaangaanga 'o e Kau Pōpulá) 'a e ngaahi totonu mo e ngaahi tefito'i fakakaukau 'i he Tu'utu'uní ni, kā 'oku 'ikai ke nau fakaongoongo ki ai.

'E lava ke fakahoko ha'o lāunga felāve'i mo ha faifatongia 'a ha fakamaau ki he Judicial Conduct Commissioner (Komisiona ki he Faifatongia 'a e Kau Fakamaau) 'i he 0800 800 323, www.jcc.govt.nz

'E lava ke fakahoko ha'o lāunga felāve'i mo e New Zealand Parole Board 'i he 0800 727 653, info@paroleboard.govt.nz